

Бојан БОЖОВИЋ*

МЕЂУНАРОДНИ СУД (ПРАВДЕ)

Идеја о организовању међународне заједнице је врло стара. Грчка лига у доба старих грчких филозофа, касније стварање папске државе на федеративној основи, а чак се и Пјер Дибоа у XIV вијеку залагао за стварање једне савезне хришћанске републике под управом заједничког владара. За вријеме продирања Турака јављају се идеје о стварању савеза држава који ће заједничким снагама борити против непријатеља који су били ван овог савеза.

По завршетку Првог свјетског рата већина политичара се залагало за оснивање међународне организације која ће чувати свјетски мир. Амерички предсједник Вудро Вилсон у то вријеме је говорио:

„Основаће се са нарочитим обавезама једно опште удружење народа које ће признати и малим и великим државама узајамну гаранцију за политичку независност и територијални интегритет“¹.

Поред тога, Вилсон се залагао и за забрану тајног споразумијевања држава. Вођен овим идејама, Вилсон је на конференцији у Паризу одмах желио изградити нови систем међународних односа. Сједиште нове свјетске заједнице требало је да буде Лига народа (Друштво народа) са својим сталним тијелима која би поспјешивала сарадњу и рјешавала спорна питања у односима међу чланицама. Лига народа је била главна Вилсонова преокупација и током ове конференције је уложио велики напор да увјери савезнике у потребу стварања таквог тијела². Иако се залагао за учешће САД-а у раду Друштва народа, ова држава никада није постала чланица. Наиме, већ приликом стварања новог свјетског политичко-дипломатског система и оснивање Лиге народа ове идеје није су наишле на јединствен пријем, јер је прије свих Француска сматрала да заслужује значајнију улогу и да јој, као ни другим државама, не би

* Аутор је асистент на Универзитету Доња Горица.

¹ Бранимир Јанковић, Зоран Радивојевић, *Међународно јавно право*, Ниш, 2005, стр. 172.

² Radovan Vukadinović. *Politika i diplomacija*, Zagreb, 2004, str. 24.

требало оспорити право на изграђивање посебних савеза који им одговарају, без обзира на постојање Лиге народа као свјетске организације.

Главни удар Вилсоновом пројекту дошао је, међутим, из Америке гдје су се бројни политичари уплашили превеликог америчког ангажовања у Европи, уласка у европско-азијску равнотежу снага, те је на крају амерички Сенат одбацио приједлог уговора и забранио америчко чланство у Лиги народа³. Само одсуство из рада Лиге народа САД-а у значајној мјери је утицало на снагу и утицај ове организације. С друге стране, и совјетска Русија (СССР) је била изван Друштва народа све до 1934. године, а Њемачка до 1926. године.

Друштво народа, и поред тенденције да му се пруже већа овлашћења и тако измијени његова правна природа, према ријечима једног од редактора пакта, Милера, имао је облик сталне међународне конференције⁴. Али, без обзира на бројне критике и замјерке, за Лигу народа ипак можемо рећи да је била прва мултилатерална међународна политичка организација.

Органи Друштва народа су били Скупштина и Савјет. Њима је био придодат стални Секретаријат. Накнадно је дошло до стварања Сталног суда међународне правде. Наиме, Нацрт Статута, припремљен од стране Комитета правника, усвојили су 1920. године Савјет и Скупштина Друштва народа. Сједиште Суда је било у Хагу све до окупације Холандије од стране Њемачке. Пред Стални суд међународне правде, за вријеме његовог рада од нешто више од 18 година (између 1922. и 1939. године) је изнијето 66 случајева и то 38 парница и 28 захтјева за савјетодавна мишљења. Од тога 12 случајева је ријешено изван Суда. Од 54 случаја остављених Суду, овај је донио 27 савјетодавних мишљења и 32 пресуде (два случаја су остала неријешена када је почео Други свјетски рат)⁵. Важно је да напоменемо да се са растом утицаја Друштва народа повећавао и број случајева пред Сталним судом међународне правде. Тако су у вријеме француско-њемачког приближавања и у вријеме Локарно споразума 1925. поднијета 24 случаја, тј. у просјеку 5 годишње. С друге стране, у вријеме економске кризе, 1929. године, ниједан случај није поднијет. Суд је једно вријеме успијевао да одржи контролу и ријешити ситуације које су биле извор тензија што је у великој мјери јачало његов положај у тадашњој међународној заједници.

Али пад ауторитета Друштва народа је утицао и на значај Сталног суда међународне правде. Поред наведених препрека које су се Друштву

³ Ибидем.

⁴ Б. Јанковић. З. Радивојевић, оп.цит. стр. 173.

⁵ Опширније, Родољуб Етински, *Међународно јавно право*, Нови Сад, 2007, стр. 218-219

народа од почетка налазиле на путу, најзначајнији удар је улиједио последице немогућности и неуспјеха ове организације да се супротстави продирању Јапана у Манџурију 1931. године. Нешто касније, Друштво народа није успјело да спријечи ни отворени рат између Боливије и Парагваја 1933. године.

Њемачка је 1933. године напустила Друштво народа а исто то је учинила и Италија четири године касније. Ови акти поменутих држава су били најважна потпуна немоћи Друштва народа. Очигледно је да Лига народа није могла да се изгради као фактор који би утицао на спречавање разних сукоба, односно одржавање свјетског мира. Међутим, не може се оспорити чињеница да је Друштво народа, уз све своје негативности, допринијело стварању опште идејне климе у свијету за дјеловање међународних организација и рјешавање свјетских проблема тим путем⁶. С друге стране, Стални суд међународне правде је дао значајан допринос и развоју међународног права. Оно што је најзначајније јесте да је Стални суд учврстио свијест о могућности и потреби једног сталног међународног судског органа као дијела политичке организације међународне заједнице⁷. Његове пресуде су биле значајна водила и у раду понашању Међународног суда, о чему ће бити ријечи у наставку.

Надлежност Сталног суда је прихватила и тадашња Краљевина СХС (Југославија), а Михаило Јовановић је био члан првог састава Сталног суда међународне правде.

Свјесни недостатака које је посједовало Друштво народа, као и потребе за стварањем једне снажне међународне организације која ће чувати мир у свијету, одмах по окончању Другог свјетског рата се приступило стварању Уједињених нација. Ипак, пар година раније, 14. августа 1941. године у Атлантској повељи, коју су потписали Рузвелт и Черчил, говориће о будућем „ширем и сталном систему опште безбједности“. На конференцији одржаној у Москви од 19. до 30. октобра 1943. отишло се корак даље и по први пут је споменута будућа међународна организација. У Палати Дамбартон Окс у Вашингтону, представници СССР-а, САД-а, Уједињеног Краљевства и Кине су одржали низ састанака у периоду од 21. августа до 7. септембра 1944. године, у циљу формулисања приједлога за успостављање „опште међународне организације“ – Уједињених нација. На овој конференцији је усвојен нацрт будуће *Повеље* као основног радног документа на основу којег ће се водити расправе на конференцији у Сан Франциску, одржаној 1945. године. Ипак, на конференцији у Дамбартон Оксу су се појавиле препреке на стварању ове организације, као што је питање гласања и обима

⁶ Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Београд, 2003, стр. 184.

⁷ Р. Етински, видјети нав. дјело, стр. 219-220.

у коме стални чланови Савјета безбиједности могу употријебити право вета. Те препреке су превазиђене на конференцији одржаној на Јалти а којој су присуствовали Рузвелт, Черчил и Стаљин. Јалтски састанак представља посљедњи ратни састанак државника трију водећих сила антихитлеровске коалиције. Рузвелт умире у априлу 1945. године, а Черчил губи на парламентарним изборима у јуну исте године; од три велика државника, на политичкој сцени остаје само Стаљин, околност, која није била без значаја за послеријатни свијет⁸.

Од 25. априла до 26. јуна 1945. године бројне државе су се састале у Хотелу Фермонт, у Сан Франциску, с циљем да оснују нову међународну организацију и израде њен конститутивни инструмент, Повељу Уједињених нација. Велике силе су биле увјерене у оправданост својих приједлога за свјетски поредак какав је замишљен у Дамбертон Оксу. Посебна тема расправе је ипак била улога Великих сила у раду Савјета безбиједности. Мексико је тражио да се у Повељи изричито наведу разлози за посебан положај велике петорице. Стална мјеста у Савјету безбиједности би припала државама које имају „највећу одговорност за очување мира“, у складу с „правним начелом да се државама које имају најтеже обавезе дају шира права“⁹. Овај приједлог није прихваћен. Најзначајније је да је Повеља и поред бројних неслагања ступила снагу 24. октобра 1945, након што су Кина, Француска, СССР, Велика Британија и САД, као и већина осталих држава потписница, депоновале своје ратификационе листе инструменте код владе САД.

На конференцији у Сан Франциску укупно је учествовало 50 држава. Повеља Уједињених нација је настала прије закључења иједног мировног уговора након Другог свјетског рата, и самим тим, за разлику од Друштва народа није везана за мировне споразуме. Ни Уједињене нације нијесу нека наддржавна творевина, већ организација која, прије свега, почива на заједници суверених држава и начелу суверене једнакости, принципу који се мора уважавати у односима између држава. Иако ово начело није досљедно спроведено у свим органима, конкретно Савјету безбиједности, оно је постало општи принцип међународног права.

У Сан Франциску су установљени и главни органи Уједињених нација. То су: Генерална скупштина, Савјет безбиједности, Секретаријат, Међународни суд правде, Економски и социјални савјет и Старатељски савјет. Посљедња два наведена органа нијесу била предвиђена у Дамбертон Оксу, већ се за Економски и социјални савјет и Старатељски савјет у Сан Франциску захтијевало њихово установљење. Између главних органа надлежности су подијељене, насупрот Пакту Друштва

⁸ С. Аврамов, М. Крећа, оп. цит стр. 186.

⁹ Гари Симпсон, *Велике силе и одметничке државе*, Београд, 2006, стр. 192.

народа, према коме су значајна овлашћења била у заједничкој надлежности и Савјета и Скупштине¹⁰. Без обзира на значај свих основаних органа Уједињених нација у Сан Франциску је донијета једна, посебно значајна одлука – оснивање Међународног суда правде.

Стари суд, Стални суд међународне правде није наставио са радом из два разлога. Први је техничке природе, с обзиром да су судијама истекли мандати и није било могуће да их бирају чланице Друштва народа које више није ни постојало. Други је и политички и настао је као последица неслагања Уједињених нација, с тим да непријатељске државе, а које су потписале Статут Сталног суда из 1920. године, аутоматски постану стране новог Суда. Стални суд је распуштен и формално резолуцијом од 18. априла 1946.

Ипак, овим чином није направљен потпуни раскид веза између Међународног суда правде и Сталног суда. Тако нешто не би било ни могуће, с обзиром на то да према члану 92 Повеље, Међународни суд поступа у складу са Статутом који је заснован на Статуту Сталног суда међународне правде. Континуитет између судова наравно постоји и у погледу јуриспруденције, јер Међународни суд праксу Сталног суда признаје као дио јединствене праксе Суда.

Код нас се за овај Суд често говори Међународни суд правде што је буквални превод његовог страног имена “The International Court of Justice”. Међутим, тачан превод и службени превод (Сл.л. ФНРЈ, Међ. Уг. 5/1945) имена је Међународни суд¹¹. Суд је, као што је наведено, основан Статутом, који је саставни дио Повеље УН. Организација и поступак Међународног суда уређени су још и Правилима Суда, као и Упутствима за праксу, које доноси и мијења Суд. За разлику од Сталног суда који није био орган Друштва народа, Међународни суд је главни судски орган Организације Уједињених нација.

Кад је ријеч о саставу, Међународни суд се састоји од 15 сталних судија. Они се бирају без обзира на држављанство међу лицима високих моралних особина која испуњавају услове да у својим земљама заузму највиша судска звања или су признати правни стручњаци међународног права. Приликом избора судија води се рачуна да у Суду буду равномерно заступљени најважнији облици цивилизације и главни правни системи, тако да тројица судија долазе из Африке, двојица из Латинске Америке, тројица из Азије, двојица из Источне Европе и пет из Западне Европе и других држава. Иако то није правило, обичај је да у састав улазе судије држављани сталних чланица Савјета безбиједности¹². Гла-

¹⁰ Б. Јанковић, З. Радивојевић, оп. цит. стр. 187.

¹¹ Р. Етински, оп. цит. стр. 220.

¹² Ибидем, стр. 221.

сање о предложеним кандидатима се врши истовремено у Генералној скупштини и Савјету безбиједности. Кандидате не предлажу непосредно државе, већ националне групе Сталног арбитражног суда. Судије се бирају на девет година са правом реизбора. Суд се обнавља сваке треће године избором једне трећине, односно пет судија. Судије обављају своју дужност све док њихова мјеста не буду попуњена. Замијењени судија завршава спорове које је почео да ради.

За правоваљани рад Суда, неопходно је присуство најмање девет судија. Ако је изабран за члана Суда, судија не може да буде опозван са своје дужности осим ако је по једнодушном мишљењу осталих чланова престао да испуњава потребне услове. Чланови Суда уживају, током вршења својих функција, дипломатске привилегије и имунитете. Члан Суда не смије да врши никакву политичку или управну функцију нити да се посвети неком другом занимању професионалне природе. Из реда судија, Суд бира председника и потпредседника на три године. Иста лица могу бити поново бирања. Председник Суда председава сједницама Суда и уз сарадњу са регистром организује рад Суда. Председник Суда подноси годишњи извјештај Генералној скупштини УН и представља Суд. Суд поставља и секретара и остале потребне службенике.

Суд суди у пуном засиједању и као што је наведено, неопходно је учешће 9 судија. Суд може да засиједа и у вијећима, најчешће као што стоји у Статуту, када је ријеч о споровима у вези са транзитом и саобраћајем или радним споровима. Вијеће се састоји од најмање троје судија које одређује Суд. Постоји могућност да се вијеће образује за конкретан спор, али у том случају број судија у вијећу утврђује Суд уз сагласност парничних страна.

Право да се појаве пред Судом као странке резервисано је само за државе¹³. Суд је отворен за државе које су стране уговорнице Статута, а како су све државе чланице УН истовремено и стране уговорнице Статута, то значи да је Суд отворен за све државе чланице УН и државе које нијесу чланице УН, али јесу стране уговорнице Статута (Швајцарска, Лихтенштајн, Сан Марино, Науру, прије него што су постале чланице УН)¹⁴. Дакле, сваки члан Уједињених нација је *ipso facto* страна Статута Међународног суда (чл. 93(1) Повеље Уједињених нација) на основу којег Суд и ради.

Под одређеним условима које је прописује Савјет безбиједности УН и уз услове постављене посебним споразумима, Суд је отворен и другим државама. Што се тиче судске надлежности, она је увијек консензуална. Судска надлежност јесте овлашћење за решавање спора

¹³ Статут Међународног суда, чл. 34(1).

¹⁴ Р. Етински, оп. цит. 224.

обавезујућом одлуком које државе повјеравају Међународном суду¹⁵. Али, треба поставити питање како можемо да дефинишемо међународни спор. Међународни суд правде је у случају Мавроматис¹⁶ дефинисао правни спор „као неслагање по питањима права и чињеница, сукоб правних ставова или интереса између два субјекта. Међународни суд је једини суд који има општу стварну надлежност. Његова генерална стварна надлежност односи се на питања међународног права (чл. 36, ст. 2 Статута).

Иако стране у спору могу приликом давања сагласности на надлежност Међународног суда да стварну надлежност ограниче путем резерви *ratione materie*, основни акт Суда таква ограничења не познаје. Сви остали судови познају ограничења стварне надлежности већ у основном акту.

Статут Суда је установио и неколико система давања сагласности на надлежност Суда. Може се говорити о четири начина обавезивања на надлежност Суда: компромис, компромисорна клаузула, факултативна клаузула и *forum prorogatum*. Компромис представља сагласност држава да настали спор поднесу Суду на решавање. Компромисорна клаузула је одредба уговора, њен анекс или посебан споразум који предвиђа начин рјешавања спорова који проистекну из тумачења или примјене уговора. *Forum prorogatum* представља прећутно дату сагласност на надлежност Суда, али пошто спор настане, самим чином приступању Суду и упуштањем у расправу у меритуму. Што се тиче факултативних клаузула, оне представљају најсложенији начин давања пристанка и карактеришу их резерве које могу бити тројаке: *reserve ratione materie* (искључује се надлежност Суда за одређене категорије спорова), *ratione persone* (искључује се надлежност Суда према одређеним државама) и *ratione temporis* (искључује се надлежност Суда за спорове који су настали прије или после одређеног датума)¹⁷.

Када је ријеч о прихватању надлежности Суда споразум се може сачинити прије него што се спор појави, али и када се спор јави тако да се њиме спор упућује Суду и дефинише се надлежност Суда за решавање конкретног спора. Ваља подсетити да су по правној природи изјаве о прихватању факултативне клаузуле једностранни акти државног суверенитета. На свакој је држави да приликом формулисања изјаве одлучи

¹⁵ Ибидем, стр. 226.

¹⁶ Мавроматис концесије у Палестини, Грчка против Уједињеног Краљевства, Стални суд међународне правде, Пресуда о претходним приговорима од 30. августа 1924, ПЦИЈ 1924, сер. А, но. 2, стр. 11

¹⁷ Опширније, Сања Ђајић, *Практикум за међународно јавно право*, Нови Сад 2007, стр. 576-577.

о границама које поставља у погледу свог прихватања надлежности Суда. Суд је у пресуди у случају *Factory at Chorzow*¹⁸ навео:

„Истина је да је судска надлежност увијек ограничена и да постоји једино онолико колико су је државе прихватиле, према томе Суд ће, у случају приговора – или када треба аутоматски да разматра питање – потврдити своју надлежност под условом да је снага аргумента који иду у прилог ове превагнула. Када разматра да ли има надлежност ил не, циљ Суда је увијек да утврди да ли постоји намјера странака да му повјери спор“.

У случају Амбатиелос (Грчка против Уједињеног Краљевства) Међународни суд је донио пресуду у којој се каже да ¹⁹,у одсуству јасног споразума у погледу овог питања, Суд нема надлежност да улази у меритум садашњег случаја“.

Конечно, када нема никаквог споразума држава може да се обрати Суду поднеском и да тражи од Суда да ријешити спор. Суд тада доставља овај поднесак држави или државама против којих је тужбени захтјев упућен. На овај начин држава чини понуду другој држави или другим државама да међусобни спор ријеше пред Судом. Ипак, све док друга држава или државе не прихвате понуду, Суд не ставља спор на листу случајева.

Пред Међународним судом није дозвољена *actio popularis*, тј. правило је да тужба која није заснована на правном интересу стране која ју је поднијела да није допуштена.

Поред пресуда, Међународни суд може да даје и савјетодавна мишљења, ако савјетодавно мишљење затраже Генерална скупштина или Савјет безбиједности²⁰ или органи или специјализоване организације ако их на то овласти Генерална скупштина. Савјетодавна мишљења, како само име каже, не обавезују иако су структурирана као пресуде. Ипак, државе могу, посебним уговором, да прихвате обавезност савјетодавних мишљења Међународног суда.

Познато је и да је Међународни суд је установљен да би чувао мир у свијету. Овом приликом бих подсјетио на одредбу Повеље Уједињених нација који гласи:

„Странке у сваком спору, чије трајање може да угрози одржање међународног мира и безбиједности, треба да траже рјешење прије свега путем преговора, истражних комисија, посредовања, измирења, арби-

¹⁸ Case concerning the Factory at Chorzow/Jurisdiction/, Judgment No. 8, Series A, No. 9, с. 32)

¹⁹ Случај Амбатиелос, Грчка против Уједињеног Краљевства, Међународни суд, Пресуда о претходним приговорима, 1. јул 1952, I.C.J. Reports 1952, стр. 38.

²⁰ Повеља УН, чл. 96, Статут Међународног суда, чл. 65.

траже, судског рјешавања, прибјегавања регионалним споразумима, или другим мирним начинима по својој сопственој вољи. (чл. 33, ст. 1)

Велики број међународних организација предвиђа могућност да се настали спорови ријеше у њеном оквиру. То се прије свега односи на спорове између држава чланица у оквиру надлежности конкретне организације. Саме организације из тих разлога врло често организују посебна тијела која се баве овим питањима, тачније рјешавањем спорова одређене врсте. Наравно да овакву могућност предвиђа и Организација уједињених нација. Иако Савјет безбиједности има право да испита сваки спор или сваку ситуацију која може довести до међународног неслагања или која може да се претвори у спор, како би утврдио да ли продужавање спора или ситуације може да доведе у опасност одржавање међународног мира и безбиједности (чл. 34 Повеље Уједињених нација), Савјет безбиједности мора да има у виду да би странке, по правилу, требало да правне спорове износе пред Међународни суд (чл. 36, ст. 3 Повеље Уједињених нација). Ова одредба је и разумљива с обзиром на то да је Међународни суд главни судски орган Уједињених нација (чл. 92 Повеље Уједињених нација). Статут Међународног суда гарантује надлежност Суда за све спорове које странке изнесу пред њега, а, исто тако, и за све спорове посебно предвиђене у Повељи Уједињених нација или у важећим уговорима и конвенцијама (чл. 36 (1)). Чак и да није тако Суд сам одлуком одлучује о својој надлежности (чл. 36 (6) Статута Међународног суда правде). Ријеч је дакле о *compétence de la compétence*. Одлука коју донесе Суд о својој надлежности је коначна, јер у међународној заједници не постоји виша судска инстанца. Нарочито то не би било логично да постоји у овом случају када Међународни суд има улогу која му је додијељена Повељом УН.

Иако је значај Уједињених нација данас немјерљиво мањи него што је то био прије тридесетак година, чини се да Међународни суд још увијек има примат међу судовима у међународном праву. Тај статус му нијесу нарушиле ни пресуде које су биле у супротности са пресудама Међународног суда²¹, као ни све већи број судова. Предсједница Суда Р. Хигинс је такође у једном од обраћања истакла значај Међународног суда. Ово и не чуди ако знамо да пролиферација међународних судова може имати позитивне стране, али њихова међусобна неусклађеност може довести и до неефикасног судског рјешавања међународних спорова²². Ипак, Међународни суд и поред слабљења утицаја Уједињених нација у свијету пред собом има као терет кризе међународног права

²¹ У случају Тадић, Хашки трибунал је чак и критиковао пресуду Међународног суда у случају Никарагва.

²² С. Ђајић, оп.цит. стр. 574.

и свакодневног обесмишљавања истог. Међународни суд (као и остали међународни судови) зато има посебну одговорност у раду. У супротном, међународно право не само да ће се наћи у тачки нестајања, како тренутно стање описују поједини аутори, већ уопште неће постојати. А без међународног права, неће бити ни међународних судова.